

kontinentaldrift i highspeed...; flammerne er små mennesker, blade, tunger, sædceller, kometer...; bølgerne er lyd og lys og fragmenter af vilde dyr: brølende gab, glitrende manker, marker, højfjeld, flammer, skyer ...«

Med ovenstående lyriske passage skal det – hvis man springer det antal tekster over, der i for høj grad virker som rene illustrationer af de pointer, der lanceres i de teoretiske tekster – understreges, at man også blandt de poetiske tekster i *MORFEUS* har tekster, der springer i øjnene som nye i forhold til såvel Lyngsøs forfatterskab som de seneste års digtning som helhed. Man kan her nævne en række sekvenser af tekster, der betegnes som henholdsvis 'lister' og 'drømme'. De første finder deres klare forbillede i Malinowskis »Kataloger« (1963), som der også henvises indirekte til, og i forhold til, hvad man er vant til hos Lyngsø, er det forløsende, at han i disse tekster er særdeles morsom. Et uddrag af *MORFEUS'* lister, hvor klangassociationerne hæmningsløst pumper betydning frem, lyder: »HELIUM & HELIKOPTERE & HECTOR & HEKTARER & AGRARE FANFARER & FLAGSTAD & DANSKTOP & MOTOROLIE & MERGELSPIGER & JACOBSSTIGER & CLIFTERS & CLIFF RICHARD«. Også en række chokagtige tekster af surrealistisk tilsnit med titlerne »Drøm« er fascinerende og lyder f.eks. på følgende måde: »Jeg skrumpede ind til et spædbarn, kun hovedet beholdt sin rigtige størrelse, spædbarnekroppen kunne slet ikke bære det, det tippede over og faldt tungt ned mod brystet. Jeg var nøgen, men havde ur på, og så nu at også min pik havde beholdt sin almindelige størrelse, jeg

havde kønsbehåring og kraftige tånegle, jeg var grotesk. Nogen holdt mig i nakkeskindet, som en lille hundehvalp. I et rum uden døre og vinduer. Uden vægge, uden gulv, uden loft.«

Til trods for at Lyngsøs *MORFEUS* altså må betegnes som et værk, der i sine store linier med sin kombination af dogmatiske og idiosynkratiske udsagn, uklar begrebsdannelse og inkonsistent og selvmodsigende argumentation bestemt ikke opfylder de klassiske akademiske idealer, kan man roligt sige, at værket har sin styrke i detaljen i form af en lang række fascinerende enkelttekster af såvel poetisk som poetologisk art. Og kan værket ikke fremhæves som specielt vellykket ud fra eksisterende standarder, så er der til gengæld næppe tvivl om, at det i den danske litterære offentlighed i mange år fremover vil udfordre til fortsat modsigelse, dialog og inspiration.

Per Krogh Hansen

Den litterære diskurs

Jørgen Dines Johansen: *Literary Discourse. A Semiotic-Pragmatic Approach to Literature*, Toronto 2002 (University of Toronto Press).

Det kan godt undre lidt, at ingen satte sig for at lave et festskrift til Jørgen Dines Johansen, da han fyldte 60 for et par år siden. Dines Johansen, som er professor i litteraturvidenskab og semiotik ved Syddansk Universitet, har nemlig som få herhjemme bidraget til, at semiotikken har fået den massive betydning, som den har. Både som formidler af det for lægmand tungt fordøjelige stof – Dines Johansens og Svend-Erik

Larsens 10 år gamle *Tegn i brug*¹ er stadig den bedst formidlede og grundigste danske introduktion til semiotikkens forskellige aspekter – men også som en af tegnvidenskabens udviklere. Dines Johansen har fulgt den peircianske tradition, men kan sin Saussure. Han har længe været orienteret mod psykoanalysen, men har i de senere år også rettet opmærksomheden mod den kognitive semantik – uden at falde for hverken den fanatiske enøjethed, som kendetegner megen af den kognitive ’enterprise’, eller dens hang til banaliteter.² Samtidig er han gået udenom den oplagte fælde, mange andre teoristærke humanister er endt i, nemlig at tabe forbindelsen til det stofflige. Dines Johansen er måske nok semiotiker og teoretiker – men han er først og fremmest litterat. Det er litteraturen og det litterære, som har hans hovedinteresse. Hans teoretiske fremstillinger står aldrig alene, men følges op af grundige analytiske nedslag. Sideløbende med det teoretiske arbejde er det blevet til monografier og artikler om såvel Rifbjerg som Ibsen og mange andre. Jo, Dines Johansen burde have haft et festskrift.

På den anden side kan man hævde, at han selv har gjort et festskrift overflødigt. Omkring 60 året udgav han nemlig et par store bøger, som hver for sig bevi-

ser hans position. Foruden et bind med analyser og tolkninger af centrale 1800-tals værker³, publicerede han en engelsksproget moppedreng på næsten 500 sider med titlen *Literary Discourse. A Semiotic-Pragmatic Approach to Literature* – og selvom det ikke skal lyde som om, Dines Johansen med denne bog er kommet til vejs ende (og det er der heldigvis intet der tyder på) da er det alligevel oplagt at betragte den som kulminationen på en lang karriere i tegnenes tjeneste. Den indbragte ham endvidere The 2002 Perkins Prize, som uddeles hvert år af det amerikanske *Society for the Study of Narrative Literature* til den tekst, som bedømmelseskomiteen anser for at være årets mest betydelige bidrag til narrativ teori.

Bogen er, som også titlen siger, et ambitiøst forsøg på at beskrive, hvad der karakteriserer den litterære diskurs, primært ved at forbinde peirciansk semiotik med Habermas’ universalpragmatik. Allerede titlen vil formentlig få mere historisk orienterede litterater til rynke brynene, idet bestræbelsen på at fremstille en generel teori om litteraturen som sådan – om dens særlige træk (dens særsprog) og dens betydning generelt – er ét af de projekter, de der har modsat sig strukturalismen og den deraf afledte tænkning, har erklæret for dødt og begravet gang på gang.

Det tjener til Dines Johansens ære, at han ser stort på denne skepticisme og tager livtag med dette stadig vigtige spørgsmål for litteratur-, tekst- og tegnvidenskab, og i modsætning til mange andre forsøg i den retning (hvor-

1. Jørgen Dines Johansen og Svend-Erik Larsen: *Tegn i brug*, Kbh. 1994. Bogen er endvidere oversat til engelsk og udkommet på Routledge i 2002.
2. Se evt. Dines Johansens diskussion og implementering af den kognitive semantik i artiklen »Lighedens figurationer« in Per Krogh Hansen og Jørgen Holmgaard: *Billedsprog*, Holte 1997.

3. Jørgen Dines Johansen: *Litteratur og begær ti studier i dansk og norsk 1800-tals litteratur*, Odense 2003.

iblandt Dines Johansen diskuterer Todorovs i sin indledning), sikrer han sig fra start af en åbenhed overfor det historiske og kontekstuelle ved ikke at lancere et projekt, der udelukkende vil definere det litterære ud fra tekstinterne strukturelle forhold, men i stedet anlægger et kommunikativt pragmatisk blik og påpeger at »litterær diskurs« for ham er »én form for kognition og kommunikation imellem andre, [...] litteratur opfylder mangfoldige funktioner indenfor et fællesskab« (p.3).

I bogens første hoveddel fremstilles grundlaget for denne tilgang ved hjælp af Peirces semiotik og en diskuterende modstilling af Foucaults og Habermas' diskursbegreber, som munder ud i at sidstnævnte foretrækkes, bl.a. fordi Foucaults eksklusive konception af diskurser som udtryk for og resultat af magtspil iflg. Dines Johansen er for reduktionistisk og uproduktiv. I stedet knytter han an til Habermas med henvisning til dennes fokus på dialog og kommunikativ handlen, men lægger alligevel et andet snit end sidstnævnte, når det kommer til antallet af diskurser. Hvor Habermas skelner mellem tre grundtyper (teknisk, hermeneutisk og emancipatorisk), argumenterer Dines Johansen for fire grundtyper, der på den ene side er differentierbare, men på den anden også interrelaterede og gensidigt afhængige: Teoretisk (regulerer tekster som forsøger at forklare eksistensen – univers, verden og menneske), teknisk (regulerer tekster som knytter sig til den materielle reproduktion af samfundet), praktisk (regulerer tekster som forsøger at regulere den sociale struktur og interaktion i samfundet) og historisk diskurs (regulerer tekster om stamme og individ – tekster, som

forsøger at forklare nutiden som konsekvens af fortiden) (p.90 ff.) Til disse fire diskurstyper, lægger Dines Johansen en femte, nemlig den mimetiske (i denne sammenhæng specifikt litterære) diskurs, som står i et efterlignende forhold til de andre, og fremhæver fem karakteristika for den, som lader litterære og ikke-litterære tekster adskille sig: Fiktionalitet (det italesatte univers er ikke-faktisk, men et eksempel eller hypotetisk), poeticitet (sproget formes, teksten er komponeret), inkvisitoriskhed (teksten undersøger det almene via eksemplet), licens (forfatteren udlåner afsenderpositionen til en fiktiv afsender uden at kunne stilles til ansvar for dennes synspunkt) og kontemplation (læseren har ingen direkte indflydelse på det fortalte, men involveres alligevel på et tankemæssigt plan). Om end disse karakteristika også kan være at finde i ikke-litterære tekster, da er de alle bundet til den litterære diskurs, og deres tilsynkomst i ikke-litterære tekster kan i den forstand anskues som den litterære diskurs' aktive indspil heri.

I bogens anden del – som består af fire kapitler – undersøges (som titlen på delen siger) »De fire dimensioner ved den litterære tekst«: Det mimetiske aspekt (dvs. en udfoldelse af fiktionsdiskussionen fra den foregående del), det formmæssige (poeticiteten), det subjektsudtrykkende (licensen) og læsningen (kontemplationsaspektet og en bredere kommunikativ overvejelse). I behandlingen af den første dimension, det mimetiske, griber Dines Johansen til analogibegrebet og anskuer fiktive universer som modeller af og for virkeligheden – ikke (nødvendigvis) i form af den materialitet vi befinder os i, men på et erfaringsmæssigt plan – som vi i læs-

ningen sammenstiller og –ligner med vores egen forståelse af virkeligheden. Analogibetraktningen føres videre i det følgende kapitel (om det formmæssige), idet der her fokuseres på, hvorledes den litterære tekst etablerer mønstre af gentagelse, også i fortællende former. Her findes gentagelsen i form af semantiske og tematiske paralleliteter og forskydninger, og ved at trække linier fra Aristoteles og Platon over Roman Jakobson og Frank Kermode til nyere metafortori (Gentner) og eventyrteori (Holbek) viser Dines Johansen at analogien er et grundlæggende træk for det, han betegner som tekstens »selvrepræsentation« – dvs. »de forskellige måder, hvorpå de semiotiske systemer (sprog, kognitive strukturer) udfoldes i den individuelle tekst ved hjælp af forskellige mønstre, først og fremmest analogi« (p. 229).

Hvorledes denne selvrepræsentation afsætter sig som et udtryk for et subjekt og derfor også er et 'selvudtryk' [Self-expression] ifølge Dines Johansens terminologi, illustreres i det følgende kapitel. Med sidstnævnte sigter han nemlig til positioneringen af et subjekt i teksten, dvs. afsenderpositionen/-erne, »deres synsvinkler, attituder og emotionelle prægning af teksten« (loc.cit.), og det er netop denne emotionelle prægning, som er særlig interessant i dette perspektiv. I sin fremstilling af verden giver litteraturen den en emotionel indpakning, der lader den fungere som en spejling af subjektets frygt og begær. Man kunne umiddelbart mene, at subjektsudtrykket da er subjektivt forstået som eksklusivt og individuelt, men Dines Johansen vil at det baserer sig på otte grundlæggende binære begrebspaar, som udgør hvad han betragter som de væsentligste »fears

and desires« for vores art (p.251), og er derfor alment funderet. Pointen er, at denne »matrix [vil] vise sig anvendelig i udpegningen af de byggesten og elementære relationer af hvilke litteraturen, i sin kapacitet til at skematiskere frygt og begær, skabes« (p.258). Dermed er der også åbnet for den fjerde dimension, nemlig læserens rolle i og relation til den litterære diskurs. Kapitel 6 bærer således også titlen »Fortolkernes« [The Interpreters] og fokuserer på relationen mellem litteraturens institutionelle aspekter og den måde læsere responderer på den med særlig interesse for de kognitive skemata som etableres i kraft af vores bevidste kropslige bundethed og tilstedeværelse i forhold til os selv og det fællesskab vi indgår i. Dines Johansens argumenterer i dette kapitel for at litteraturen primært tjener to formål: Dels som et socialt integrerende agentur, som lærer læseren om normer, værdier og overbevisninger i kulturen generelt, og dels som et individuelt transitionelt rum, som en personlig erfaring, udvikling eller følelse kan udfoldes i. I begge tilfælde beror konstruktionen på en forståelse af det litterære værk som en slags partitur eller et manuskript, vi som læsere selv udfylder og investerer vores egen indsats i i læsningen. Formulert i percianske begreber ikoniserer vi teksten ved at transformere dens symbolske og indeksikalske tegn i henhold til de retningslinier teksten stikker ud for os og ved at fremkalde egne erindringer og fantasier, hvorved også vores emotionelle engagement i tekstens univers forstærkes.

Det tolkningsmæssige perspektiv forfølges yderligere i bogens tredje hoveddel, som (efter at have redegjort

for en peirciansk fortolkningsforståelse, dvs. fortolkning som semiosis) systematisk redegør for forskellige fortolkningsstrategier, såsom forudsigelse, abduction, rekonstruktion og rekonkretualisering. Hovedbudskabet i denne sammenhæng er, lidt skarpt skåret til, at fortolkninger måske nok kan tage form som en indsættelse af teksten i fortolkerens nutidige kontekst (hvad siger denne tekst os, læst i dag?), men set fra et tekstvidenskabeligt perspektiv bør forstås i forhold til den historiske kontekst den er skabt i. Dines Johansen argumenterer her for den autoriale intention som et væsentligt aspekt at afdække i tolkningen; ikke så meget af ophavsretslike grunde (forfatteren som privilegeret subjekt i betydningsproduktionen), men mere på et pragmatisk grundlag: Tekster er sprog i brug, og sprogbrug fordrer en sprogbruger som ønsker at sige noget, og det er derfor et grundvilkår for fortolkningsarbejde, at man orienterer sin læsning mod en tekstens subjektivitet. Dines udelukker heller ikke, at man griber til afsenderssubjektets kontekst eller andre ytringer i sit forsøg på at forstå teksten så fuldstændigt som muligt, og han indfører derfor en form for hermeneutisk intentionalismebegreb på semiotikkens vilkår – alt indgår i semiosis, men nogle fortolkninger er bedre motiverede end andre.

Som det vil være blevet bemærket, så anskuer Dines Johansen i denne bog i højere grad den litterære diskurs ud fra et funktionelt end fra et formelt beskrivende perspektiv. Hovedargumentet er at litteratur spiller en central rolle i såvel vores virkelighedsopfattelse, som i vores udvikling af værdier, normer og dannelse. I den forstand

formår Dines Johansen faktisk at slå bro mellem to ellers stærkt adskilte fagtraditioner: På den ene side de formalistiske studier, på den anden en etisk baseret tilgang.

Når Dines Johansen således giver sit konkluderende kapitel overskriftet »Literature!« har det afsluttende udråbstegn flere funktioner: Dels giver han litteraturen noget af den kulturelle, sociale og individuelle kraft tilbage, som den ellers synes at tabe i formalistiske studier. Litteraturen spiller en etisk regulerende og skabende rolle for mennesket. Og dels peger det på, at litteratur i Dines Johansens optik ikke er en statisk diskurs, men nærmere en performativ, i stadig udvikling og forandring.

En summarisk gennemgang, som den undertegnede her har forsøgt at fremstille, yder ikke bogen den respekt den fortjener. Som det fornemmes bevæger Dines Johansen sig på mange niveauer på en gang – han leder kognitive pointer ud af stilistiske forhold; han funderer og reflekterer sine argumenter på og ved hjælp historiske betragtninger; han trækker på såvel semiotik, lingvistik, strukturalistisk folkloristik, psykoanalyse, kognitiv semantik, klassisk retorik og meget andet og kobler ubesværet disse teoretiske tilgange i sin fremstilling uden at forfalde til 'namedropping' eller blinde teoretiske ekskursioner. Alt underbygges med analytiske betragtninger valgt blandt litteraturhistoriens highlights, strækkende sig fra antikken og til i dag. Bogen er velskrevet og velargumenteret og læseren lades aldrig fortabt med halve forklaringer eller rene postulater. Alt forklares og endevendes grundigt – ind i mellem så grundigt, at man som læser

kunne ønske sig at en opstramning var blevet foretaget. For selv om bogen er rig på eksempler og ekskursioner, da savner man alligevel at Dines Johansen også havde anlagt en mere konfrontativ strategi i forhold til nogle af de andre aktuelle verserende bud på, hvad den litterære diskurs er. Dines Johansen er mere konstruktivist end dekonstruktivist, og det er i og for sig befriende. Ikke desto mindre ville en mere gennemgribende kritisk refleksion over, hvad der rør sig inden for fiktionsteori, kognitiv semantik og narratologi, samt evt. et udblik til den systemisk funktionel lingvistik have styrket argumentet.

Ligeledes kunne en sådan kritisk reflektorisk diskussion måske også have åbnet og afklaret et andet problem, som ligger og lurer i baggrunden. Selvom Dines Johansen henter sine eksempler i litteraturen og udvikler sine begreber og pointer i tæt sammenhæng hermed, kan man ikke lade være med at spekulere i, om det nu egentlig er det litterære han har fat i, eller om det ikke er en mere generel mimetisk diskurs – hvilket han jo også næsten selv foreslår, da han beskriver den litterære diskurs (p.91). Der er nemlig ikke umiddelbart noget i vejen for at de generelle argumenter og pointer også vil kunne gennemføres på andre medieringsformer – film, teater, mundtlige fortællinger, mv. I bund og grund er det selvfølgelig et spørgsmål om ord, men netop fra et semiotisk synspunkt, kunne man ønske at det var blevet afklaret.

Dette forbehold skal dog ikke afholde nogen fra at kaste sig over en maraton-læsning af værket. Tværtimod ønskes man god tur. Den er god og sund for både hjerte og hjerne.

Jørgen Holmgaard

Ordenens parti

Frederik Stjernfelt og Søren Ulrik Thomsen: *Kritik af den negative opbyggelighed*, Kbh. 2005 (Vindrose).

De morsomste passager i denne bog findes i fodnote 52 til Frederik Stjernfelts bidrag. De skildrer bl.a. »den unge kapitallogiske Nils Gunder Hansen med Poul Bundgaard-briller og om muligt endnu længere hår« (p. 217). Håret er ikke kun længere end brillerne, men formentlig også længere end Stjernfelts eget, der findes omtalt en halv side før. Begge var aktive i ASO (Anarko-Syndikalistisk Organisation), hvis slagmark især lå på Christianshavn. Den senere universitetslektor Stjernfelt som fremstiller af propagandaplakater, den senere Berlingske-redaktør Gunder Hansen som plakatoptklæber.

I en anden del af byen, i den endnu mere kongelige Frederiksstad, finder vi på samme tid – vi er i slutningen af 1970'erne – bogens anden forfatter, digteren Søren Ulrik Thomsen. Han er også engageret i en anarkistgruppe, denne dog ved navn ORA. I den foreliggende bog er ASO og ORA nu mange år efter blevet forenet. Ikke under en fusioneret anarkismes plakater, men som velpublicerede fortalere for, hvad man kunne kalde et 'ordenens parti' i kunst- og kulturverdenen. Af bogens i alt syv essays står Stjernfelt for de fire første, Søren Ulrik Thomsen for de tre sidste.

Stjernfelts overgang fra anarkismen til ordenens parti startede allerede i de vilde ungdomsår. Den blev bl.a. befor-